

**Viktige utviklingstrekk
i norsk forsikring de siste 30 år
- basert på boken «*Læring fra kriser*»**

Bjørn Skogstad Aamo
(Tidligere finanssilsynsdirektør – professor II emeritus
Universitetet i Agder)

*Forsikringskonferansen 2017
24. januar 2017*

Hovedpunkter

- *Læring fra kriser:*

- Bankkrisen 1991–93
- Og hvorfor vi mestret finanskrisen så bra
- Kriser i forsikring, 1992-93, fravær siden!
- Skadeforsikring, - velfungerende regelverk og virksomhet !
- Livsforsikring, - krevende reguleringer og mindre avkastning enn kundene fortjener.
- Kort om aktuelle utfordringer

northern rock

BJØRN
SKOGSTAD
AAMO

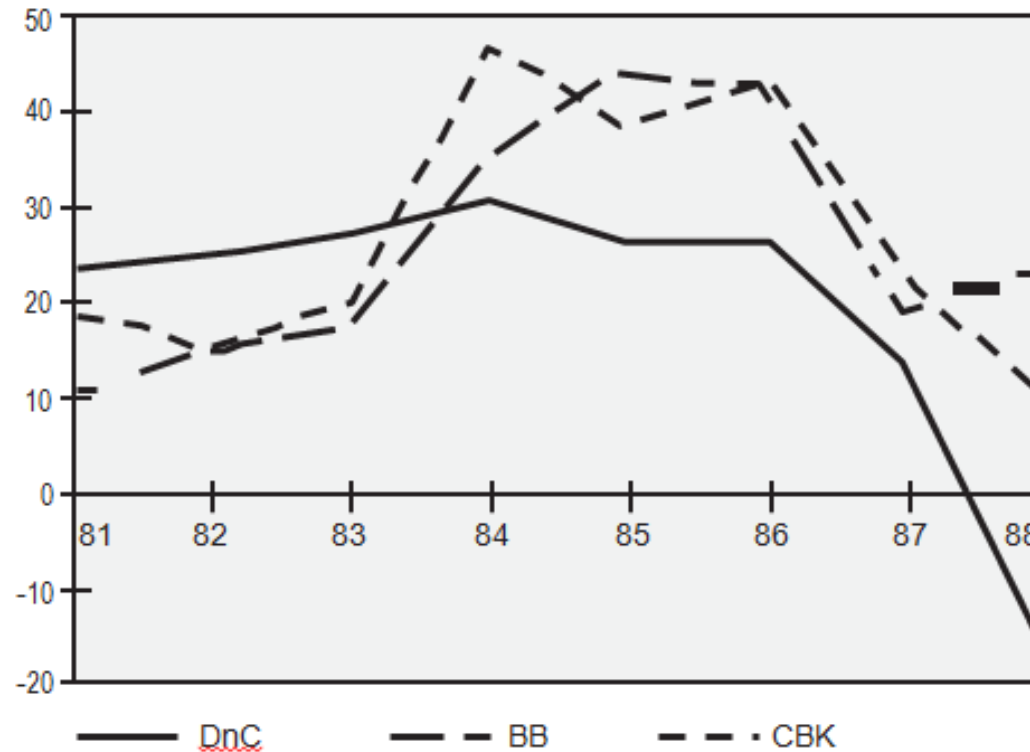

LÆRING
FRA KRISER

FAGBOKFORLAGET

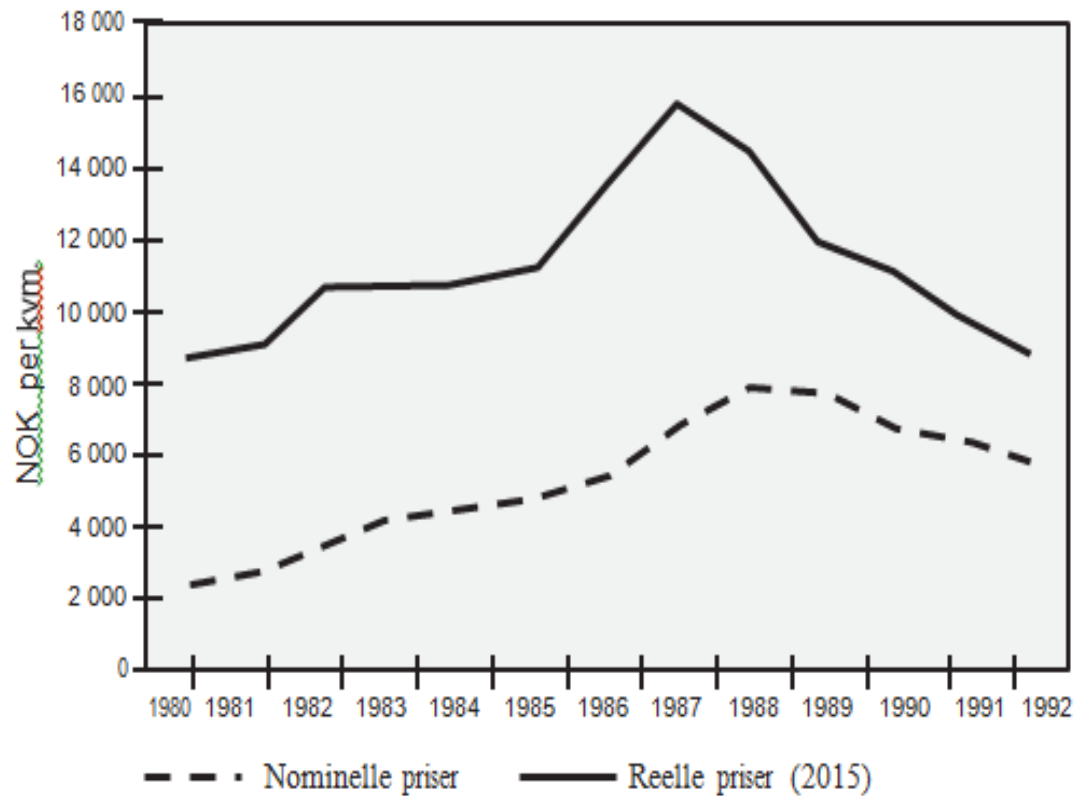
De største bankenes utlånsvekst (pst.)

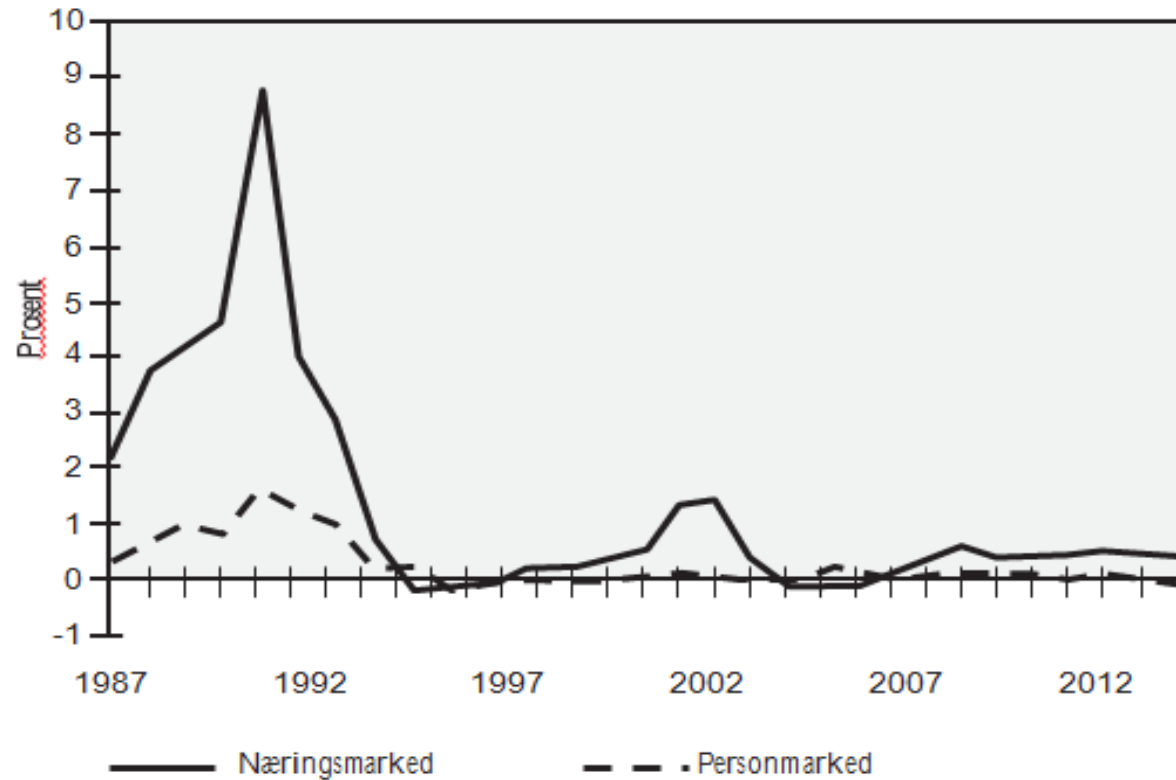
Deregulering uten plan

- Inflasjon og skattefradrag ga negative realrenter og satte kredittreguleringene under press
- Dereguleringen i 1984 ga eksplosiv kredittvekst og fordobling av boligprisene fra 1983 til 1987
- Nødvendige skattereformer kom først etterpå
- Kapitalkravene ble svekket ved at man tillot utstrakt bruk av ansvarlige lån
- Det aktive banktilsynet var på et lavmål i 1986–87, samtidig som utlånene vokste sterkt
- Bankene hadde ikke kompetanse og systemer for reelle vurderinger av kredittrisiko – de ønsket deregulering men forberedte seg ikke!

Boom and bust i boligmarkedet

Tap på utlån i prosent av utlån

Gode kriseløsninger

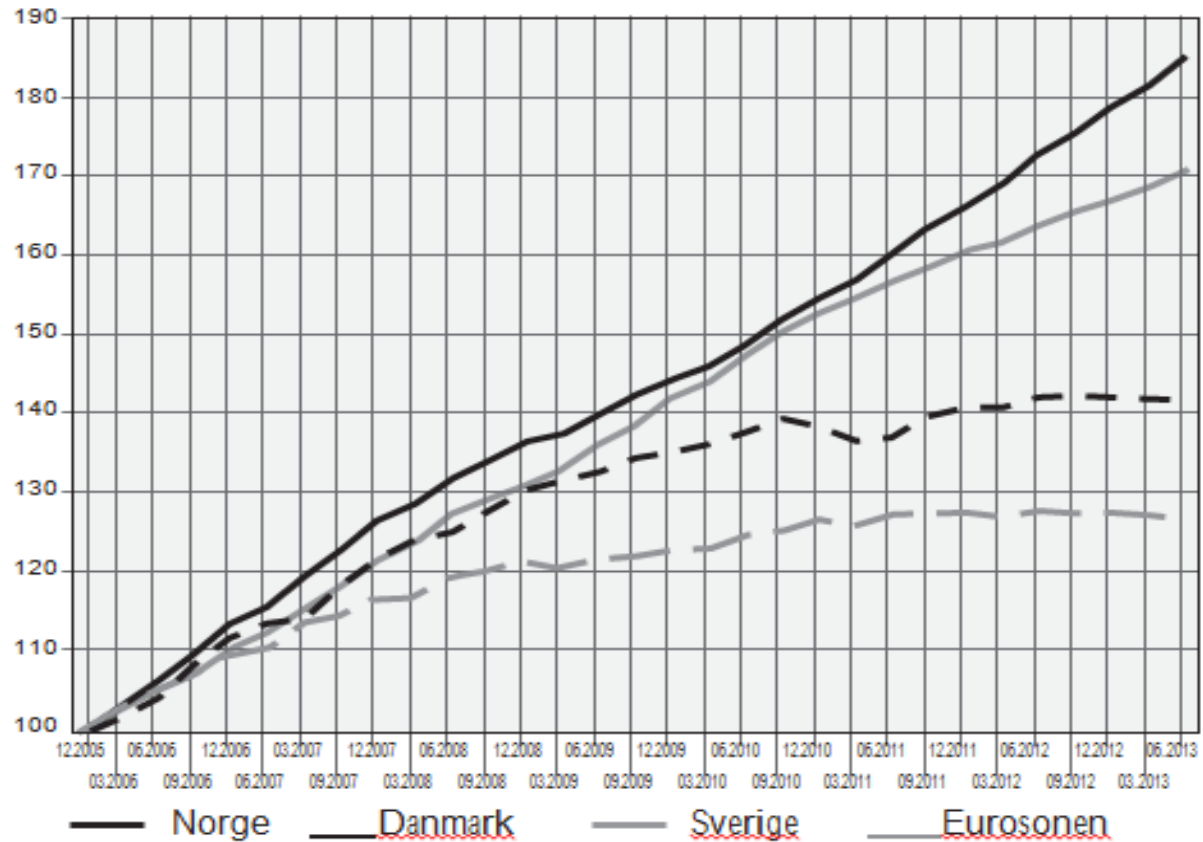
- Da krisen var erkjent, handlet regjeringen resolutt og opprettet Statens Banksikringsfond.
- Staten måtte overta Kreditkassen, Fokus Bank og DnB, etter at private løsninger ikke var mulige.
- Nye midler ble tilført og et investeringsfond opprettet for at friske banker skulle kunne yte mer kreditt
- De private aksjonærene måtte ta tap
- Ledere og styrever ble skiftet
- Bankene skulle lære av feil. Ingen «Bad bank»
- Kredittilgangen ble sikret og den økonomiske nedgangen begrenset. Ingen innskyttere tapte penger.

Finanskrisen og Norge

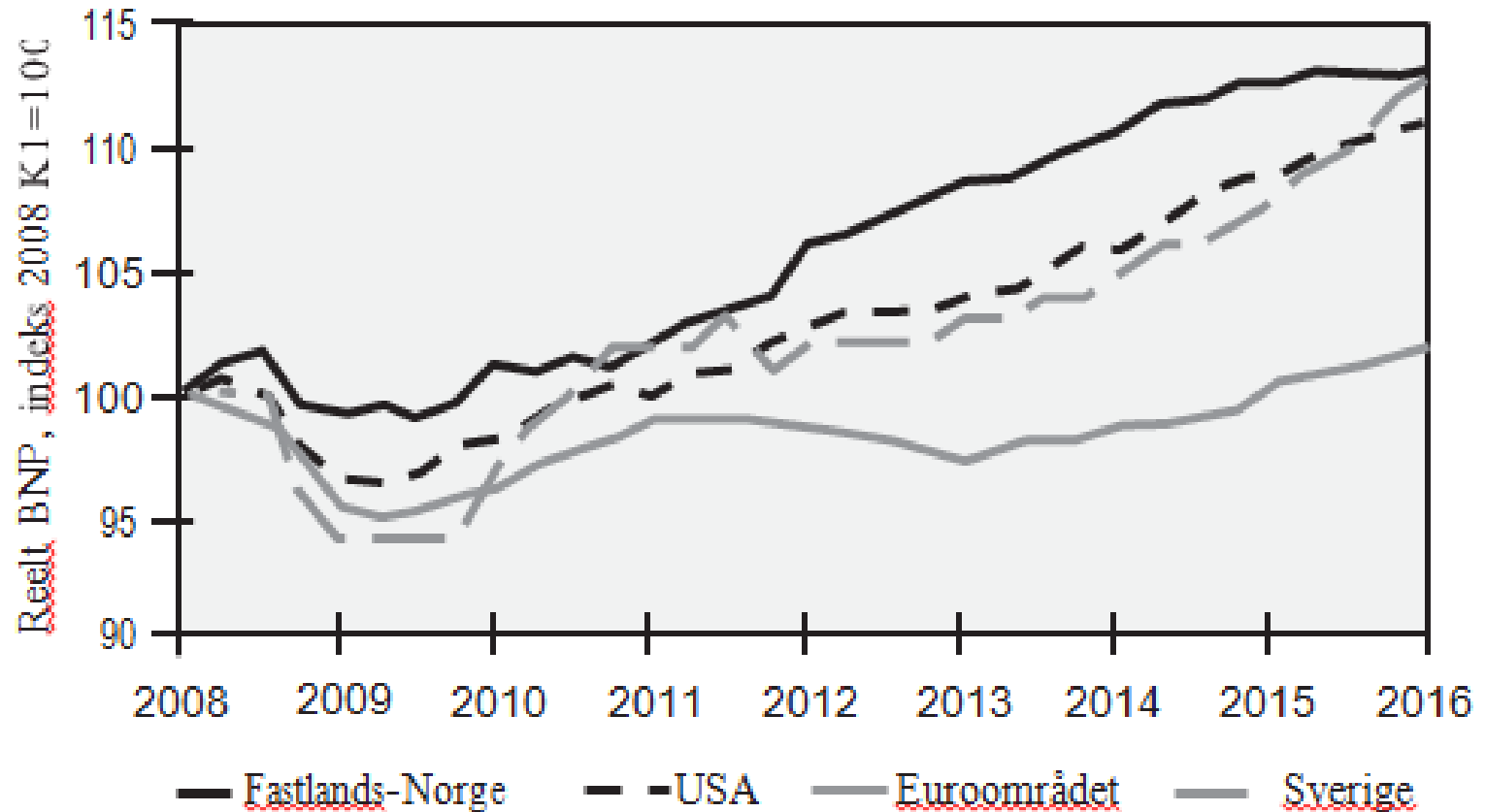
- Lehman Brothers fall skapte likviditetstørke for bankene – svaret ble:
- «*Bytteordningen*» - bankene fikk likvide statspapirer i bytte med «obligasjoner med fortrinnsrett» – OMFer !
- Fordi reelle verdier lå til grunn, framsto ikke bankene som støtteavhengige, og Norges Bank ikke som risikoutsatt.
- Økonomien ble stimulert med lavere renter og en tiltakspakke fra Regjeringen – det reddet eiendoms-markedene og bidro til bankenes inntjening.
- Norge og Sverige var de eneste europeiske land med «normal» kredittilførsel.

Samlet nominell kredittvekst 2005–2013

BNP fra krisen i 2008 til 2016

NB avtakende vekst bør bekymre!

Hvorfor klarte Norge seg så bra?

- Bankene hadde lært av egne feil og hadde bedre kredittpraksis, risikostyring og internkontroll.
- Særnorsk høy reell kapitaldekning og lite hybridkapital ga tillit. Statens finansfond ga ekstra trygghet.
- Raske og gode likviditetstiltak – OMF'ene ble Gullkort!
- Makroøkonomisk handlefrihet. Ledelsen i Norges Bank og regjeringen hadde evne og vilje til å iverksette sterke og omfattende tiltak raskt og effektivt.
- Norske banker hadde liten eksponering mot sub-prime-papirer og islandske banker (KT's skepsis var kjent)
- Helhetlig regulering. Alle finansinstitusjoner hadde kapitalkrav og tilsyn. Myndighetenes overvåking var godt samordnet. Troverdige innskuddsgaranti på 2 mill. kr.

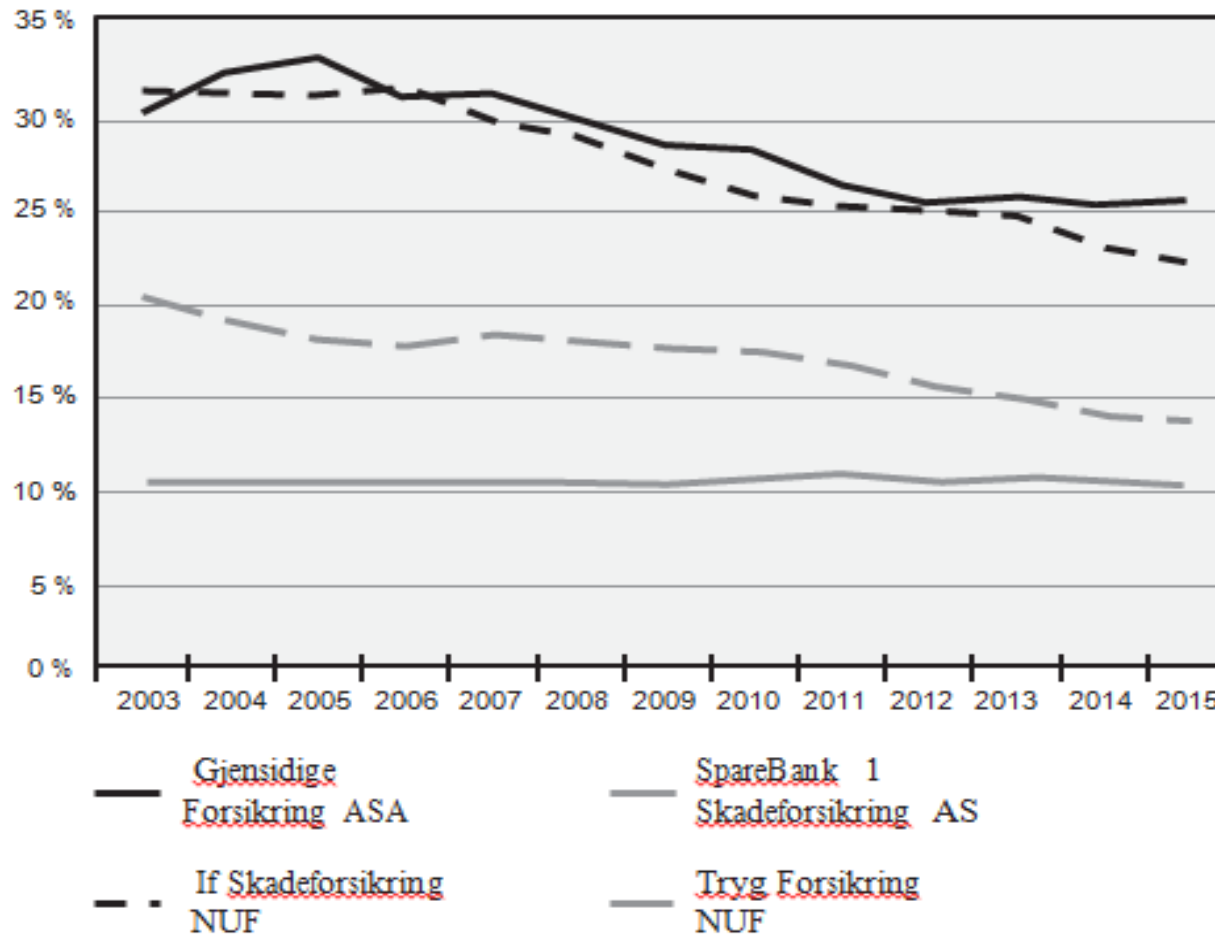
Kriser i forsikring 1992/93 – ikke siden

- Krise for UNI Storebrand etter Langangens forsøk på kjøp av svenske Skandia; - dårlig planlagt og finansiert.
- Administrasjons-ordningen regissert av Erling Selvig reddet den operative skade- og liv-virksomheten i datterselskapene. Ga økt respekt for Selvig og tilsynet.
- I april 93 gikk skadeselskapet Star over ende. Garanti-ordningen (Erling Naper m.fl.) dvs. andre selskap, beskyttet kundene. Avvikling av et forsikrings-selskap er en krevende prosess - ikke endelig før oktober 2013!
- Ingen kriser i forsikring senere, selv om finanskrisen ga kriser for flere selskap i andre land, bl.a. USA og UK.
- Fravær av kriser skyldes godt arbeid i selskapene, godt tilsyn og generelle krav for all norsk finansvirksomhet: Kapitaldekning, internkontroll og internrevisjon.

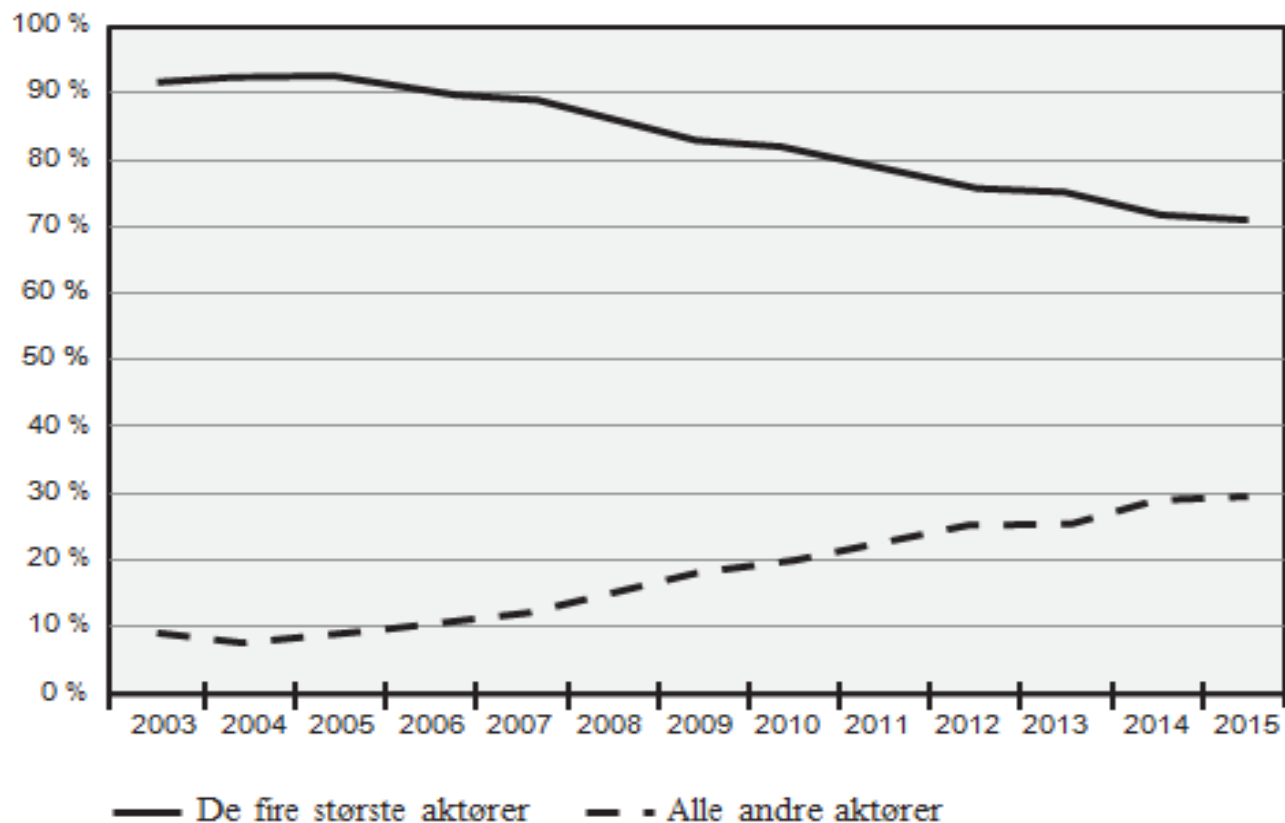
Skadeforsikring

- Tilpasning til europeiske rammer gikk greit – ikke veldig særnorske reguleringer.
- Direkte grenseoverskridende virksomhet fortsatt begrenset – Det er viktig for norsk forsikring at If- og Tryg-filialene rapporterer teknisk og er med i Naturskade- og garanti-ordningene!
- Skadeforsikring generelt: velfungerende virksomheter med få problemer, økende konkurranse i senere år! – mindre selskap som Eika, Frende, DNB-forsikring, Storebrand m.fl. klarer seg rimelig bra!
- Overvåking bygd på forsikringstekniske krav bidro til at yrkesskadeforsikring kom inn i et sunt spor!

Markedsandeler skadeforsikring (4 største)

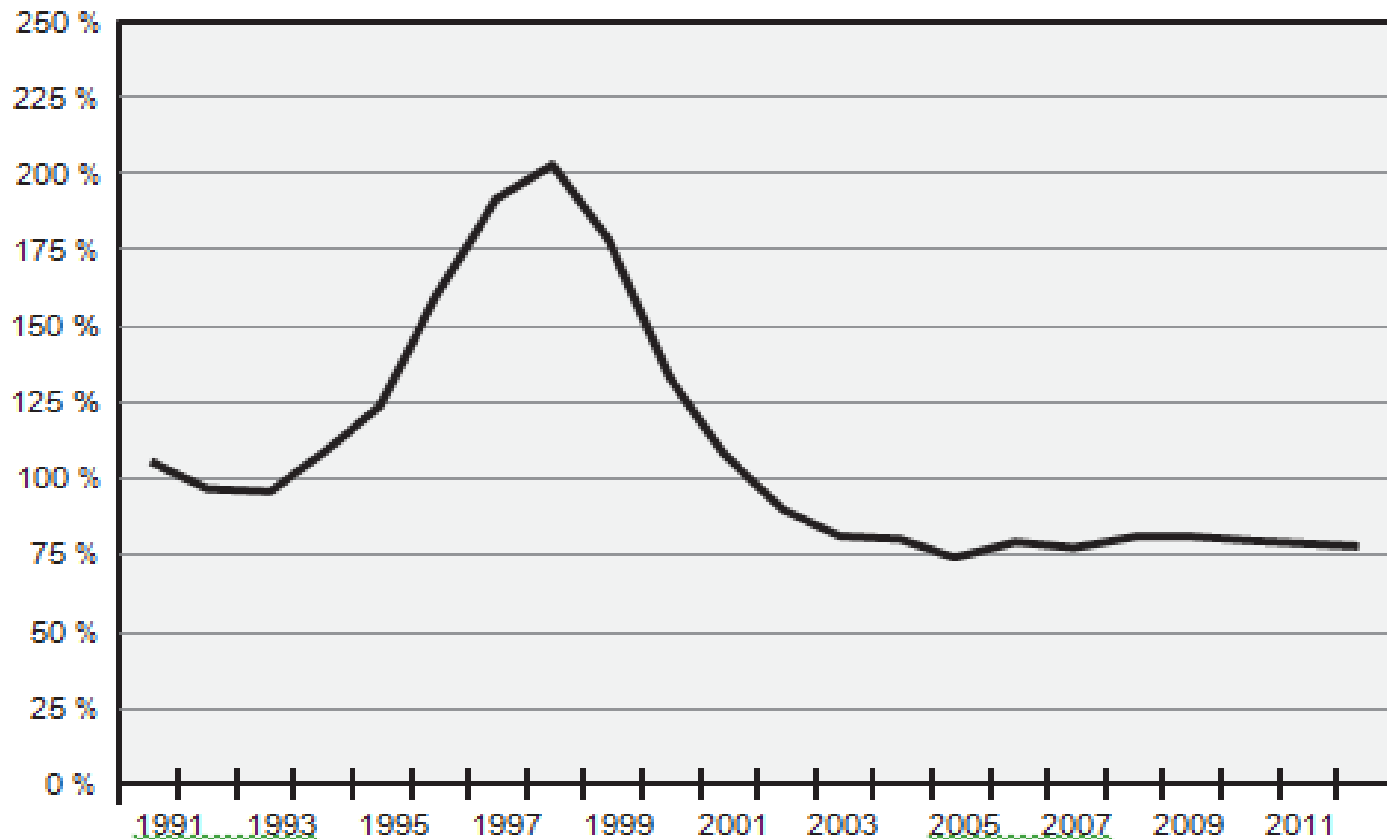
De fire store og de andre i skadeforsikring

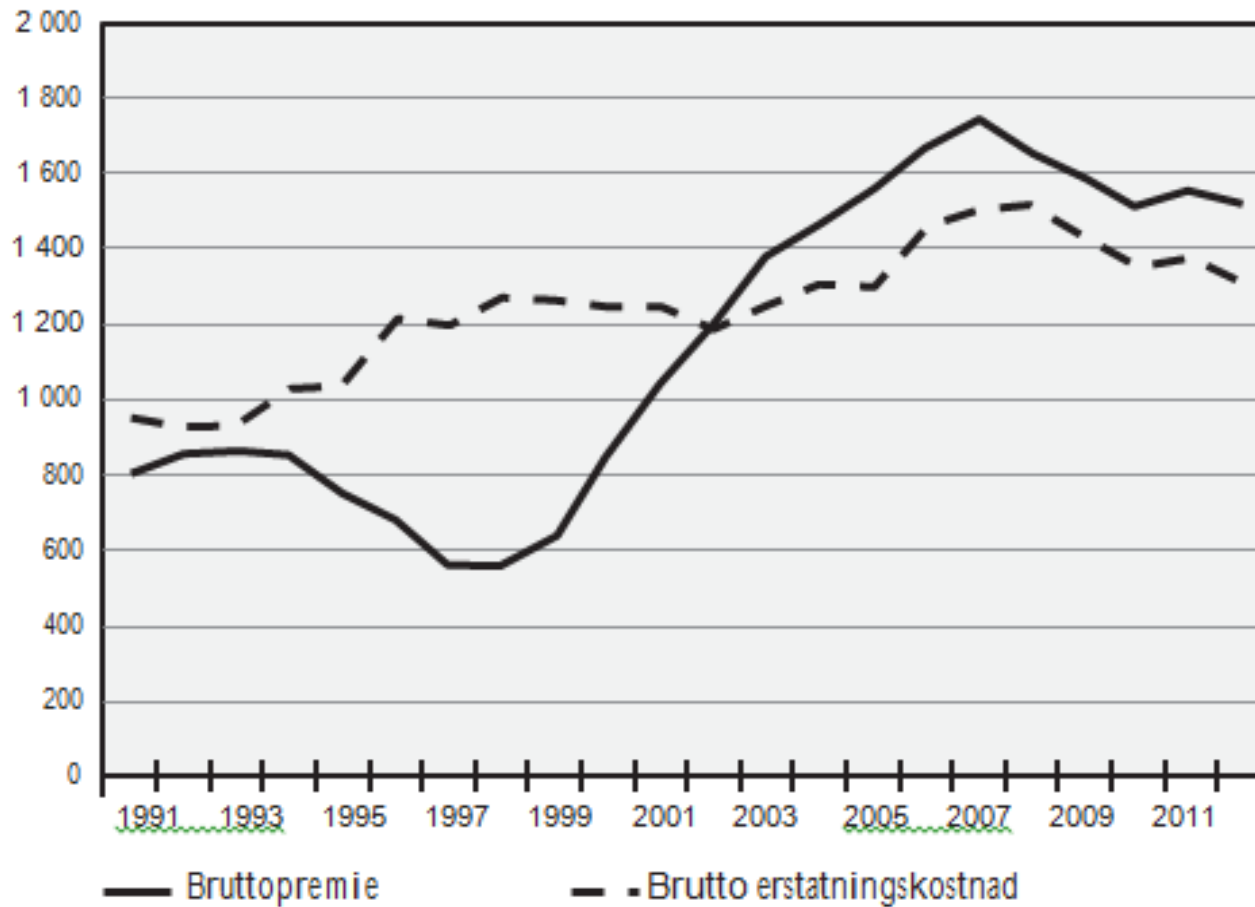
Skadeprosenter i yrkesskedeforsikring

- for lave premier på 90-tallet etter NHO/LO-press

Yrkesskade: Premier og erstatninger

-samarbeid tilsyn/næring, dialog og skadeforebygging ga balanse

Livsforsikring – krevende reguleringer

- Ny forsikringslov fra 1989 ga store endringer for livsforsikring, – som var kartellpreget, uten konkurranse og reell flytterett.
- Med manglende bufferkapital og årlig fordeling av urealiserte over-verdier og kursgevinster utsatte flytteretten tidlig på 1990-tallet selskapene for stor risiko og kortsiktig forvaltning.
- Kritisk da rentene sank i 1993. Store over-verdier kunne bli utdelt i stedet for å trygge framtidig avkastning.
- Samarbeid tilsyn/Finansdept. (Gjedrem/Baltzersen) ga ordningen med tilleggsavsetninger, tak på 3 pst. grunnlagsrente for nye kontrakter, samt tildeling basert på finansregnskap og ikke marked.
- Det reddet livselskapene fra store problemer da rentene steg igjen i 1994.

Diskusjonen om etableringsgebyr

- Gjennom egen forskrift 21. november 1989 basert på den nye forsikringsloven, ble det stilt særnorske krav om at alle etableringskostnader knyttet til nye forsikringskontrakter skulle betales ved kontraktsinngåelse. (§ 3 i forskrift til § 7-5)
- Hverken i Sverige eller Danmark eller andre europeiske land var slike krav vanlig. Kravet bidro dels til å dempe nytegingen, dels til at mange selskap omgikk kravet, - men antagelig også til reduksjon av administrasjonskostnadene.
- Flertallet i tilsynets styre (anført av professor Rødseth, alle unntatt Selvig) og tilsynets administrasjon anbefalte i 1997 endring av forskriften, etter lang drøfting og en rapport på 100 sider.
- Etter ett års behandling ble forslaget avvist fra Finansdepartementet i et brev med en setning.
- ESA og EFTA-domstolen fant i 2004 at bestemmelsen var i strid med EU-regelverket.

STORE STRUKTURAVER

- Både AEGON's og DNBs søknader om overtakelse av VITAL fikk positiv tilrådning fra Kredittilsynet. Vilkår om mellomliggende holdingselskap for Vital i DNB. Sigbjørn tok kampen, -sikret norsk eie og et bredt finanskonsern.
- Finske SAMPO forsøkte å overta Storebrand i 2001. Tilsynet og departementet benyttet kravet om minst 90 % aksjeeie til å stoppe det. DnB blokkerte med 10% og myndighetene ønsket ikke Storebrand solgt ut av landet.
- Kaupthing søkte dominerende innflytelse i Storebrand. «**Nasjonalistisk og sidrumpet**» var karakteristikkene jeg fikk fra DN og stortingsmann Gitmark (H) da tilsynet to ganger vinter og høst 2007 sa **nei** til 25 % aksjeandel. Høsten 2008 gikk Kaupthing over ende. (Vi brukte aksjene i Storebrand til å redde norske innskyttere fra tap pga. Kaupthings konkurs.)

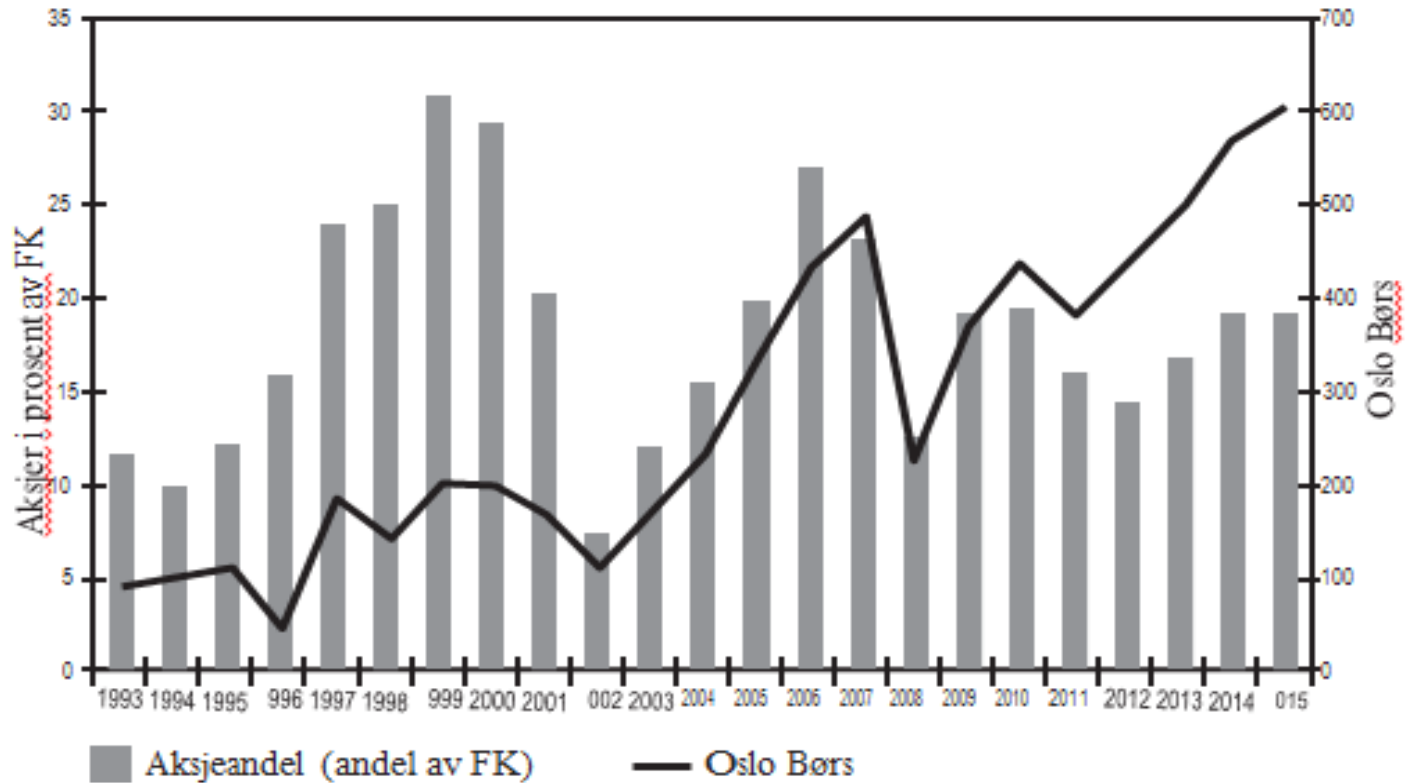
Regulering av og tilsyn med pensjonskassene

- Norge har gått lengre enn andre europeiske land i å regulere pensjonskasser som livsforsikringssselskap. Tilsynet mente enklere modeller ville vært forsvarlige.
- Reguleringene skaper stort behov for veiledning. Pensjonskassene har vært blant tilsynets mest **takknemlige** kunder, og også blant de mest **vellykkede**.
- Jeg deltok på et flertall av kassenes årlige samlinger, og våre medarbeidere har vært tilgjengelige på telefon og for mindre møter både tidlig og sent.
- Etter de grundige og kritiske inspeksjoner i Bærum og Halden, ble den interne styring gradvis bedre.
- Pensjonskassene har bedre muligheter og incentiver til å bygge bufferkapital enn livselskapene. Det har gitt en aksjeandel som har ligget klart høyere enn livselskapene og en markert høyere avkastning.

Dårlige rammevilkår for livsforsikring

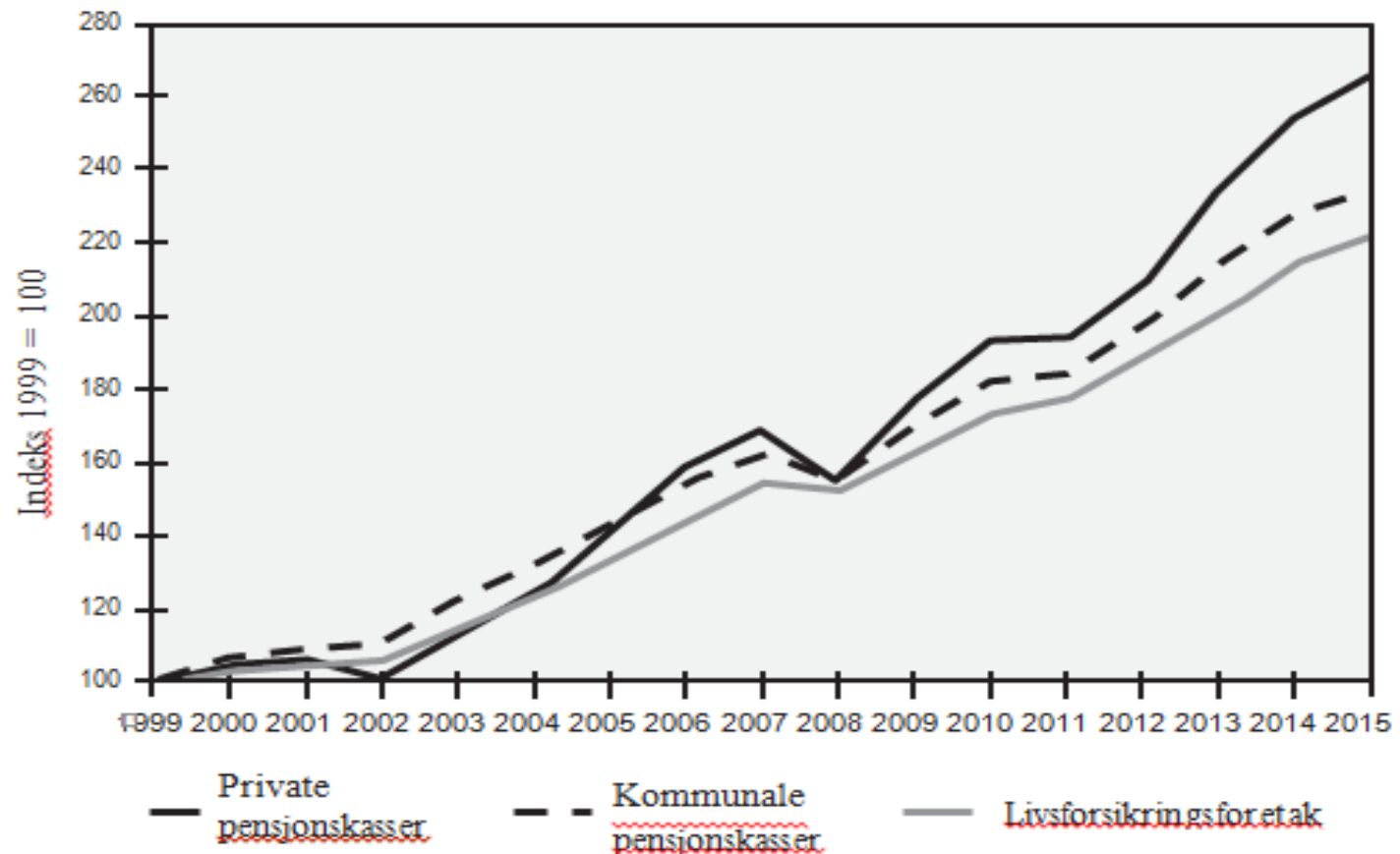
- Tilsynet tok flere ganger opp forslag for økte buffere, og at disse kan dekke tap, sist gang før jeg sluttet i 2011.
- Fordi tilleggsavsetninger ikke kan brukes til å dekke negativ avkastning, er det lav motivasjon for å bygge bufferkapital. Dette gjorde at livselskapene gikk ut av aksjemarkedet når det sank og ikke var i aksjemarkedet når det steg
- Norske livselskap har lavere aksjeandel enn selskap i andre land, og enn pensjonskassene = dårligere avkastning enn både kommunale og private pensjonskasser – langt mindre enn Finansdept. mener bør gjelde statens egen sparing.
- Dårlig dialog mellom tilsyn/bransje og departement-/banklovkommisjon har gitt lavere avkastning enn ellers mulig. Jf. at private livselskap nå er ute av kommunal pensjonsforsikring, og at ytelses-ordninger er på veg ut.

Livselskapenes aksjeandel og Oslo Børs

Avkastning i livselskap og pensjonskasser

Aktuelle utfordringer

- Norsk økonomi og norske finansinstitusjoner er sterkt avhengige av det som skjer internasjonalt
- Den europeiske verktøykassen for å møte finansielle problemer har velmente, men kompliserte instrumenter. Bail-in for de som finansierer bankene kan forsterke tillitssvikt i finansmarkedene, jf. problemer i Hellas, Portugal, Italia og Tyskland.
- Ekstrem lav rente medvirker til mindre omstilling og lavere produktivitetsvekst i de fleste vestlige land => før eller senere må rentenivået opp !
- Trump utløser rente-økninger som gir risiko for banker og boligmarked, men er bra for pensjons-sparing! Men fortsatt vil god avkastning være avhengig av at livselskap og pensjonskasser får økte aksjeandeler!

Et boligmarked i ubalanse

- Prisstigningen for norske boliger har gått fra sterk til meget sterk - 12-mnd.-veksten var nær 13 pst. nasjonalt i desember og over 23 pst. i Oslo
- Prisveksten er drevet av sterk etterspørsel. På nytt er det negativ realrente for lån. Prisene stiger selv om økonomien, real-inntektene og sysselsettingen vokser lite og Oslo har innført eiendomsskatt.
- Økte bruktboligpriser henger sammen med økte krav til nye boliger. Det er all grunn til å støtte arbeid for forenkling og reduksjon av kravene.
- Beskatningen av bolig og eiendom er altfor gunstig i forhold til andre investeringer, og nye grep er nødvendige i tillegg til grenser for bankutlån.

Solid kapital og sterkt tilsyn

- Reell risiko for boligprisfall. For å unngå krise, må bankenes utlånsevne sikres gjennom høy og god kapitaldekning,- ros til politisk ledelse for å lytte til Norges Bank og Finanstilsynet!
- Solid kapital og et sterkt Finanstilsyn er det viktigste for et trygt finansmarked.
- I 1986 hadde tilsynet 8 medarbeidere med mer enn 5 års bransje-erfaring. I 2010 hadde tilsynet 66 medarbeidere med slik erfaring => god dialog også med forsikrings-selskap og pensjonskasser!
- En bør kunne unngå kriser i norsk forsikring også i årene som kommer, men det blir meget krevende å sikre god avkastning !